

ערך ה'התנדבות'

ו'מידת הנדיבות'

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. על נדיבות והתנדבות בישראל
- ג. מידת הנדיבות ואברהם אבינו
- ד. התנדבות בשגרה ובשעת מלחמה
- ה. מידת הנדיבות כיסוד חיוני לבניין משכן ומקדש
- ו. יישום מידת הנדיבות בחיים ובצבא, התמודדות וקשיים

א. מבוא

מה מניע את האדם להתנדב למשימה שאינה חובה? מה גורם לו להתעלם מן המאמץ, לוותר על נוחיות אישית מתוך בחירה וללא אילוץ? כיצד ניתן להבין התנדבות מתוך בחירה למשימה הכרוכה בסכנת חיים? מדוע נחשב ערך ההתנדבות לערך כה נשגב? ומדוע רוחשת האנושות כבוד והערכה למתנדב? שאלות אלה העסיקו את המחשבה האנושית משחר ימיה.

חשיבותה של ההתנדבות היתה נהירה למצביאים ומפקדים מאז ימי קדם¹. במקומות שלא נוצרה דינמיקה של התנדבות באופן ספונטני, פותחו שיטות

¹ לכאורה יש סתירה פנימית בכך שמערכת צבאית פועלת באמצעות פקודות מחד, ובעת ובעונה אחת נזקקת ומעודדת את התנדבות חייליה. הפקודה, מחייבת את הפקוד לציית ולעשות את הנדרש ממנו גם אם הדבר מנוגד לרצונו. המערכת הצבאית נזקקת לפקודות משום שרק בדרך זו היא תוכל לפעול. לא ניתן להתנות את ביצוע משימות הצבא, המוחלטות ע"י הדרג הגבוה, בהסכמתו של החייל, שלרוב אין ביכולתו לשקול כמפקדיו את המצב ואת חיוניות הפקודה. על כן, הפקודה והמשמעת הינן נשמות אפה של המערכת הצבאית. על פי רמת המשמעת של החיילים ניתן למדוד את איכותו של הצבא, משום שרק באמצעותה יכולים הדרגים הגבוהים לנהל את הצבא ולהוביל מהלכים אסטרטגיים מורכבים. אולם יש בכך מלכוד. הטבע האנושי מתקשה לבצע הוראות בכפיה, במיוחד כשהן כרוכות במאמץ גדול, וככל שהחייל מזדהה עם המשימה, כך הוא משתדל לבצעה בצורה אופטימלית. מאידך, הזדקקות לרצון טוב והתנדבות מצד החייל יכולה למנוע את ביצוע המשימה במקרה שהחייל לא השתכנע ולא מגלה רצון טוב. המחשבה הצבאית מבדילה בדרך כלל בין התחומים של ההתנדבות והמשמעת. המשמעת שייכת

ערך היהתנדבות וימידת הנדיבות

ל"הנעת" החייל להתנדב. רוב השיטות כרוכות בתגמול כלשהו, תגמול ממשי, כסף, פרס וכו', וכן תגמול פסיכולוגי, כבוד או ביוש המשתמט ע"י חבריו, צל"שים, זר מנצחים וכו'. בשיטות אלה הופך "ערך" ההתנדבות ל"אינטרס" של החייל, אך גם מפחית את ערכו הנשגב. שיטות אחרות להנעת המתנדב כרוכות בעידוד המוטיבציה, מתוך תחושה של אחריות לאומית, אחריות משפחתית וכו'.

מה מקומו של ערך ההתנדבות במערך הערכי של היהדות ובערכינו הצבאיים ע"פ המקורות?

ב. על נדיבות והתנדבות בישראל

בצבא ישראל, שאמור להשתית את ערכיו על ערכי היהדות, נובע ערך ההתנדבות מ"ימידת הנדיבות". מידה זו, כמידות אחרות, קיימת באופן פוטנציאלי בנפש. האדם מישראל מצווה להוציא מידה זו מן הכוח אל הפועל, עד שתהפוך ל"טבע". תהליך זה כרוך בשני שלבים עיקריים: א. בירור המידה ולימודה. ב. השרשת המידה, הפנמתה, והפיכתה לאחד מהגורמים המעצבים את ההתנהגות בתחומים רבים. גם לאחר השלמת התהליך יש צורך ב"תחזוק שוטף" של המידה, שעשויה להחלש במהלך התמודדויותיו של האדם עם אתגרים וניסיונות. במהלך השרות הצבאי, בשגרה, בבטי"ש ובמלחמה נבחנות מידותיו של הלוחם. בין היתר, נבחן הלוחם במידת הנדיבות.

על מידת הנדיבות כותב ה"אורחות צדיקים"²:

הנדיבות היא המדה אשר יגיע בה האדם למעלות גדולות, וכשהנדיבות על דרך טובה, אז היא משובחת מאד. ובה יגיע אל מעלות רבות בעולם הזה ובעולם הבא וכו'.

ובספר "מעלות המידות"³:

דעו בני, כי מעלת הנדיבות היא מן המידות החשובות והמיוחסות, ואינה נמצאת אלא באנשים חשובים, והכיבה מאד לפני המקום, שלא נבנה העולם עד שלא שיתף בו מידת הרחמים... ומנין אנו יודעין שמידת הרחמים היא ממידת הנדיבות? שנאמר: 'שוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל'⁴.

לתחום של המטלות והמשימות הסטנדרטיות, ואילו בתחום של משימות חריגות בעלות סיכון מיוחד נדרשת התנדבות. אולם גם בתחום המשימות הסטנדרטיות, שואף כל מפקד שחייליו יזדהו עם המשימה ויבצעו אותה מתוך רצון טוב, אך לא כתנאי.
² שער הנדיבות השער השבעה עשר. ועיי"ש בשער במלואו.
³ לר"י רופא מן הראשונים, ב"מעלה השתיים ועשרים".
⁴ משלי כ"ב ט'.

הרב אליעזר שוולד

בבריאת העולם באה לידי ביטוי מידת הנדיבות של הקב"ה. הקב"ה, אינסוף ב"ה, שאינו חסר כלום, ברא את עולמו כדי להיטיב לברואיו, ואין לו בהטבה זו כל תועלת לעצמותו יתברך⁵. נדיבותו והתנדבותו של האדם מהווה הידמות למידותיו של הקב"ה, כפי שמבאר הרמב"ם ביחס לנדיבותו של מנהיג:

...כל מי שמאציל ניהול או נותן כח לא תחזור אליו תועלת כלל מן המונהג, אלא נתינתו מה שנותן כנתינת המטיב בתורת חסד שהוא עושה זאת נדיבות טבעית וחסד מקיף לא לתקוה, אלא זה התדמות לה' יתעלה שמו⁶.

הקב"ה ממשיך לתת קיום וכוחות לאדם גם כאשר הוא "מנצל" את הכוחות שניתנו לו בדרך המנוגדת לרצונו של הקב"ה. גם ביחסו של הקב"ה לעם ישראל באה לידי ביטוי מידת נדיבותו. וכך מתאר הנביא הושע את אהבת הקב"ה לעם ישראל⁷:

ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו.

וברשי"י שם:

ארפא משובתם: אמר הנביא, כך אמר לי רוח הקודש: מאחר שיאמרו לפני כן, ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו.

אהבת הקב"ה לעם ישראל היא אהבת נדבה. גם כאשר עם ישראל אינו ראוי לקב"ה אוהבם. מידת הנדיבות, כשאר המידות בישראל, מהווה הידמות לקב"ה וגילוי מידותיו בעולם⁸. וכך מגדיר ספר "מעלות המידות" את מידת הנדיבות⁹:

⁵ על פי "דעת תבונות" לרמח"ל ועיין עוד תומר דבורה אות א'.

⁶ מורה נבוכים א' ע"ב. ועי"ש בהקשר דבריו להשוואה בין העולם שנמשל לאדם, ובין האדם לכשעצמו. ושם מוסיף בהשוואה בין לב האדם לנמשל בלב העולם, המנהיג: "שהאבר המנהיג בכל חי שיש לו לב, יהנה באברים המונהגים ותחזור אליו תועלתם, ואין במציאות הכללית דבר שכוה, אלא כל מי שמאציל ניהול או נותן כח וכו'".

⁷ הושע י"ד ה'.

⁸ ע' בגמ' סוטה י"ד ע"א: "ואמר ר' חמא ב"ח: מאי דכתיב 'אחרי ד' אלקיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר 'כי ד' אלקיך אש אכלה הוא! אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים דכתיב: 'ועש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם', אף אתה הלבש ערומים וכו'. ועי"ע בגמ' שבת קל"ג ע"ב: "דתניא 'זה אלי ואנוהו וכו'". ועי"ע בספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ח': "היא שציוונו להדמות בו ית' כפי היכולת והוא אומר: 'יהלכת בדרכיו וכו'". ובהלכות דעות פ"א ה"ז כתב שזוהי דרך האמצע. וכן בספר החינוך מצוה תרי"א. ועי"ע בדברי הנזיר זצ"ל בהקדמתו המופיעה באורות הקודש ח"ד עמ' תקע"ו: "יסוד עבודת הקודש היא החשייה האלוקית". ועי"ע מוסר הקודש עמ' קצ"ט.

⁹ שם בהוצאת אשכול עמ' קכ"ג.

ערך ההתנדבות וימדת הנדיבות

ומה היא הנדיבות? שיהא האדם וותרן בממונו לעשות ממנו צדקה וגמילות חסדים, ושיהא נושא ונותן עם הבריות באמונה, ומוותר להם משלו ואינו לוקח משלהם כלום... ואמר חכם אחד, אין הנדיב מי שהתנדב על מי שהתנדב עליו וקרב מי שקרבו, כי זה גמול. אבל הנדיב מי שהתנדב על מי שלא התנדב עליו ומקרב מי שהרחיקו וכו'.

מידת הנדיבות כרוכה ביותר ועשיה לפני משורת הדין¹⁰. מידה זו אינה באה לידי ביטוי רק בממון, בנתינת צדקה, אלא במגוון של תחומים. וכך מרחיב בעל "אורחות צדיקים"¹¹:

ויהיה נדיב במשאו ובמתנו, ולעולם לא ידקדק על דבר מועט... ויהיה נדיב בגופו לפרוח עבור כל אדם לסבול עולם ומשאם ולהצמער בצרתם, ולהתפלל בעדם ולשמוח בשמחתם ולבקר חולים ולעשות חסד עם המתים. וביותר צריך להיות נדיב בחכמת תורתו ללמד כל אדם דעת ולהמשיך את ליבם לשמים. וזהו הנדיבות הגדולה שבכל מיני הנדיבות, המתנדב לאדם להביאו לחיי העוה"ב.

האדם שנותן לזולתו מממונו, מכוחות גופו, מזמנו ומתורתו, מבלי לצפות לתמורה כלשהי, מדמה בכך לקב"ה. בעצם ההתנדבות המונעת על ידי מידת הנדיבות, מגלה האדם מישראל את מידת נדיבותו המוסתרת של הקב"ה. זאת הסיבה שמידת הנדיבות אופיינית לישראל כפי שמבאר המהר"ל¹²:

התבאר לך מעלת מדת הנדיבות, והמדה הזאת היא קדושה לאדם שהרי אמר¹³: 'כן נח נהרג על פחות משה פרומה'. ולכך אצלו נחשב פחות מפרומה, גזל, ונהרג עליו. אבל ישראל אף שאסור לגזול אף פחות משה פרומה אין לו דין לכל הדברים, לעניין שבועה ולעניין להוליכה אחריו

¹⁰ ביטוי הלכתי לערך הנדיבות אנו מוצאים במצות "ועשית הישר והטוב" (דברים ו' י"ח). זהו העיגון ההלכתי של העשיה שלא במגבלות הדין אלא "לפנים משורת הדין" כפי שמפרש שם רש"י: "הישר והטוב - זו פשרה, לפני משורת הדין". וברמב"ן שם: "...על דרך הפשט יאמר תשמרו מצוות השם ועדותיו וחקותיו ותכוון בעשייתן לעשות "הטוב והישר" בעיניו בלבד. ו"למען ייטב לך" - הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמרו חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר".

¹¹ ועיין עוד בספר המשלים לרבינו יוסף גייקטיליא (בעל ספר האורה) סימן ק"א (עמ' 52): "למה הנדיב דומה - לאויד. פירוש, אם אתה שואל מתנה מן הנדיב אע"פ שהוא מרגיש מיד בחסרון מה שהוא נותן, אינו מונע מלתת, והרי לבו, חפצו ורצונו שוין בשעה שהוא נותן את המתנה כמו לאחר שנתנה, ואינה נראית לפניו גומה ולא חסרון גדול אלא חסרון שיכול לסבלו, משל אם אתה ממלא נאד אחד מן האויר ואתה מוציא מן הנאד קצת האויר, אין החסרון נראה במקום אחד אלא נשאר כל הנאד בשווה, ולא כן בחסרון המים והעפר".

¹² נתיב הנדיבות עמי רמ"ב.

¹³ עירובין ס"ב ע"א.

הרב אליעזר שנוולד

אף למדי, ודבר זה כי מי שיש לו נפש קצרה הוא מקפיד על פחות משה
פרוטה, אבל ישראל יש להם נפש קדושה נבדלת ולא נפש קצרה ולכך אין
להם מדה זאת.

הנכונות של האדם לוותר משלו, מנוגדת ל"אינסטינקט" הטבעי של האדם
הדוחף אותו לעסוק בהבטחת צרכיו ולשמור על האנטרסים האישיים שלו. הכוח
המניע את האדם מישראל לנדיבות הוא הכוח הערכי שנמצא עמוק בנפש. נפשו של
האדם "דוחפת" ומדרבנת אותו להתנהג על פי עקרונות הלקוחים מהעולמות
הרוחניים העליונים שמהם היא הגיעה. בעם ישראל לא ניתן לצמצם את ערך
ההתנדבות ולהשאירו כאינטרס אישי, או כאינטרס חברתי, עלינו לבארו במלוא
גודלו ועוצמתו, כערך טהור, שביישומו - אנו מדמים לקבי"ה ומגלים את מידותיו
הנסתרות בעולם.

ג. מידת הנדיבות ואברהם אבינו

גם מידה זו כרבות אחרות נלמדת מאברהם אבינו שהצטיין בנדיבותו וכך מובא
בדרשת הגמרא¹⁴:

בת נדיב, ביתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב, שנאמר¹⁵: 'נדיבי עמים
נאספו עם אלהי אברהם'. אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב. אלא אלהי
אברהם שהיה תחילה לגרים.

וברשי"י שם:

נדיב: שנדבו ליבו להכיר את בוראו. תחילה לגרים: בנדבת ליבו
להתגיייר.¹⁶

יש נדיבות שהאדם נדחף אליה, כתוצאה ממפגש עם צרכים של אחרים. במקרה
זה, יתכן שהמעשה לא נבע מתוך יוזמתו אלא כתוצאה של זעזוע ממצבו של
הזולת. מרשי"י אנו למדים שנדיבותו של אברהם אבינו היא מידה עמוקה בנפשו,
והיא מופנית בראש ובראשונה כלפי עצמו פנימה, ומתוך כך מפנה אותה כלפי
זולתו. וכך כותב ספר "מעלות המידות"¹⁷:

¹⁴ סוכה מ"ט ע"ב.

¹⁵ תהילים מ"ז י"ג.

¹⁶ עיי"ש גם בח"א למהרש"א.

¹⁷ ב"מעלה השתיים ועשרים".

ערך ה'התנזרות' ו'מידת הנדיבות'

גדולה היא מעלת הנדיבות, שבה נתייחס אברהם אבינו עליו השלום... ונקרא נדיב על שהיה בעל צדקה ונמילות חסדים. ואמרו חז"ל¹⁸: 'כל מי שיש בו שלשה דברים טובים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו וגו': עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין טובה מנין, דכתיב¹⁹: 'זאקה פת לחם וגו'', ולבסוף: 'זאל הבקר רץ אברתם'. הרי למדנו שהיתה עינו טובה שהיא ממידת הנדיבות.

מדוע "נתייחס אברהם אבינו" במידת הנדיבות דווקא? במה התייחדה נדיבותו של אברהם אבינו משאר בני אנוש, האם לא ניתן למצוא בקרבם מידה זו?! עונה על כך הרב קוק זצ"ל²⁰:

ע"ז נאמר: "נדיבי עמים נאספו", שישראל יש להם מעלת הנדיבות הראוי' לעמים ביהוד, שהרי באנושיות לכאורה הכל שוים, אבל הם ג"כ "עם אלוהי אברהם" שהיתה כל נדיבותו של אברהם כדי להודיע שם ה' ית'. שמא תאמר, מה יתרון יש כמה שעוסק באנושיות לשם שמים, כיון שעכ"פ עושה הוא לטובת האדם להגין עליו מכל רעה המתרגשת לבא. לא כן, "כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה", המגן והעזר בענייני הארץ שנעשה בעבור אלהותו ית' הוא נעלה בערכו עד מאד, יותר מכל האנושיות שעושין רק מצד אנושיות בלבד.

החבדל בין הנדיבות בקרב העמים לזו של אברהם אבינו ועם ישראל, קשור למניעים. באומות מונעת מידת הנדיבות מרצון אנושי לסייע לזולת, ואילו באברהם וישראל המניע הוא ערכי רוחני: הודעת שם ה' בעולם. נדיבות שכזו מתייחדת בכך שהיא נקייה מנגיעות זרות ומאינטרסים צדדיים²¹.

אולם יש בכך היבט נוסף: דוקא אברהם אבינו, אבי האמונה, "שנדבו ליבו להכיר את בוראו"²² ופועל ללמד את העולם על מציאות ה', הוא זה שפועל לגלות את מידותיו של הבורא בעולמו, ובכללן מידת הנדיבות. שלושה סוגים של נדיבות יש, וכולם נלמדים מאברהם אבינו. וכך כותב ה"אורחות צדיקים"²³:

ויש שלושה מיני נדיבות: האחד, נדיבות בממוץ. השני, נדיבות בנוף. השלישי, נדיבות בחכמה. ואלו השלושה היו באברהם אבינו. היה נדיב

¹⁸ אבות ה' י"ט.

¹⁹ בראשית י"ח.

²⁰ "מאורות הראי"ה ירח האיתנים" עמ' קכ"ט, מתוך "מדרשות הראי"ה לימים הנוראים, מדבר שור דרוש י"ט.

²¹ שם עמ' קכ"ח.

²² רשי"י על סוכה מ"ט ע"ב. ועיין בהרחבה בהלי ע"ז לרמב"ם פ"א ה"ג.

²³ שם עמ' קי"ט.

הרב אליעזר שוולד

בממונו, דכתיב²⁴: 'זימע אשל'. נדיב בגופו, שהציל לוט בן אחיו ונלחם עבדו. נדיב בחכמתו, כי למד כל העם דרך הישר עד שנתגיירו וכו'.

נדיבותו של אברהם אבינו בחכמתו, שלימד דרך הישר (התורה) עוד לפני שניתנה, "זוהי הנדיבות הגדולה שבכל מיני הנדיבות"²⁵. בנדיבותו "ויתר" אברהם אבינו על הישגים תורניים ונבואיים שיכול היה להגיע אליהם, אם היה מתבודד ומשקיע את כל זמנו בהתעלות אישית. במאמר "פיתוחי חותם" שכתב בנו של החת"ס²⁶, כותב שבגלל נדיבות זאת לא הגיע אברהם לדרגת הנבואה שהיתה לחנוך. אולם דוקא נדיבות זו היא אשר זיכתה אותו בתואר הייחודי "אברהם אוהבי":

הורה בזה כי נפלאות אהבת ה' לאברהם אבינו ע"ה על שלימד דעת את העם וקירבם לעבודתו, והיא שעמדה לו יותר מכל מעשה הטוב וזכות הנפש אשר היה לו לעצמו, כי באמת גם לפניו היה היו יחידי סגולה אשר ידעו את ה' ודעת דרכיו יחפצו וכו' ומי לנו גדול מחנוך אשר מעוצם תשוקתו ודכיקותו בה' נתפרדה החבילה וכו', חדל מהיות אדם ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום במרום וכו', זאיננו כי לקח אותו אלוקים²⁷. ולא מצינו באברהם אבינו ע"ה שנזדכך עפרוריותו כל כך. אך לא מצד הפחיתות וחסרון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא, כי אם אברהם אבינו ע"ה היה עושה כאשר עשה חנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם התעלה גם הוא להיות ממלאכי א-ל. ואשר לא עשה כן, הוא כי התבונן בחוכמתו כי לא באלה הפיץ ה' שישלים האדם את נפשו לכד, ואת אנשי דורו ישאיר אחריו תרבות אנשים חמאים ומכעיסים ה', כמקרה אשר קרה לדורו של חנוך ודור המבול. הנסיון הזה לימד אותו כי טוב לאדם למעט בהשלמת נפשו, למען רבות כבוד ה' למעט את מורדיו ולהרבות עבדיו ויודעיו. כי מה יתן ומה יוסיף האדם אם יוסיף מלאך אחד על אלפי רבבות מלאכי מעלה, הלא ה' בורא וממציא כהנה וכהנה חדשות לבקרים. ואם כה יעשו יחידי סגולה בכל דור, ימצא אחד מני אלף קודש לה' ורוב העולם מקולקל, הארץ תשם מרעת יושביה וחפיץ הבריאה תשארה מעל²⁸.

²⁴ בראשית כ"א ל"ג.

²⁵ ספר מעלות המידות, הוזכר לעיל.

²⁶ בהקדמה לשו"ת חת"ס יו"ד. ועי' שם שמצא קוים מקבילים לגישה זו בין דרכו של אברהם לבין גישתו הרוחנית של החת"ס סופר.

²⁷ בראשית ה' כ"ד.

²⁸ עיי' בקול אליהו לגר"א פ"י וירא, שמבאר את התייעצותו של אברהם על המילה (עם ענר ואשכול): "נתיירא אע"ה שמא עייז לא ימשכו אחריו הבאים להתגייר ונוח היה לו להפסיד לעצמו משכרו הטוב"

עורך ה'התנדבות' ו'מידת הנדיבות'

גם משה רבנו, מוסר התורה, צויין בספרים כבעל מידת הנדיבות²⁹. וכך כותב גם ה-''משך חכמה''³⁰:

איש האדמה – במדרש³¹ אמר ר' ברכיה: הכיב משה מנה, נח משנקרא איש צדיק נקרא איש האדמה, משה משנקרא איש מצרי נקרא איש אלוקים. העניין דיש שתי דרכים בעבודת השי"ת – דרך אחד מי שמייחד עצמו לעבודתו יתברך ומתבודד, ויש מי שעוסק בצרכי ציבור ומבטל עצמו בשביל הכלל ומפקיד נפשו עבורם. אי"כ צ"ל לפי המושג הזה שמתבודד יעלה מעלה מעלה וזה ירד ממדרגתו, וכן אמרו³²: 'כי העושק יהולל חכם'. ריב"ל שכח פ' הלכות בשביל שעסק בצרכי ציבור. ובכ"ז מצאנו שנה התבודד ולא הוכיח את בני דורו, לכן אמרו עליו³³ שאף הוא היה ראוי לכלייה ורק מתבודד לעצמו היה, בכל זאת אחר שנקרא איש צדיק ירד ממדרגתו ונקרא איש אדמה, ומשה נקרא איש מצרי שהוכרח לגלות. שזה מורה פחיתות בנפש הואיל ומסר עצמו על ישראל בהריגת מצרי נקרא איש אלוקים, שהגיע לתכלית השלמות מה שיוכל האדם להשיג, ועיין מדר"ר ברכה³⁴ ודו"ק³⁵.

מהם עלינו ללמוד כולנו עד כמה אנו צריכים להתמסר למשימה, ללמד תורה גם כאשר הדבר כרוך ב'ויתור', אפילו אם לפאורה יש בכך צמצום של המדרגה האישית³⁶ (שכן כל נתינה היא גם קבלה). נדיבותו של אברהם אבינו באה לידי ביטוי גם בתחום הצבאי המלחמתי, בסיכון שנטל על עצמו, בצאתו למלחמה כדי להציל את לוט בן אחיו. התנדבותו של אברהם, לקחת על עצמו משימה זו, שלא

וכך לקבץ מאמינים בעולם. ועי' ב"שם משמואל" חלק ג' פסח, עמ' קנ"ו, שבאר גם הוא עניין זה באופן דומה בשם אביו.

²⁹ עי' במדרש שמות רבה פרשה כ"ח א'. שם משווה המדרש את משה רבינו לאברהם אבינו במידת הנדיבות והחסד. "באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם. אמר להם הקב"ה: אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו? אמר הקב"ה למשה: לא ניתנה לך תורה אלא בזכות אברהם וכו'. ועי' שם במדרש פרשה מ"ד ז', בהשוואה שהשווה חז"ל בין הסנגוריה של משה על עם ישראל לבין הסנגוריה של אברהם אבינו. וכן גם בדברים רבה ב' ז'.

³⁰ בראשית ט"ו כ'.

³¹ ב"ר פרשה ל"ו ג'.

³² קהלת רבה פרשה ז' י"ד.

³³ עי' סנהדרין ק"ח.

³⁴ דברים רבה פרשה י"א ג'.

³⁵ ועי' בתורה שלימה, מילואים לפר' כי תשא, עמ' 180 ו-182, שהביא מסי' מקורות המבארים בכיוון זה את נתינת המסוה על פני משה.

³⁶ עי' בעין איה לרב קוק זצ"ל ברכות דף י' ס"י קמ"ה, ושם דף ל"ה ס"י ל"ג, וכן בשל"ה בתחילת פרשת כי תבוא, וגם שם דן בסוגייה של החיבור בין איש המעלה אל המון העם שבא על חשבון מעלתו האישית.

הרב אליעזר שנוולד

היה חייב בה, יכולה ללמד אותנו על חובתנו להתנדב גם כאשר משימה מסוימת אינה מוטלת עלינו.

ד. התנדבות בשגרה ובשעת מלחמה

אחת המלחמות הבולטות בהסטוריה של העם היהודי היא מלחמת סיסרא וברק בנחל קישון³⁷. מלחמה זו מתנהלת בתקופה של טרום מלך, עם ישראל מונהג על ידי השופטים, אך אין סדרי מדינה רגילים ואין צבא חובה סדיר.

מלחמה זו נועדה כדי לכבוש את עמק יזרעאל מידי הכנענים. שלטון הכנענים בעמק יצר נתק בין השבטים שישבו בצפון הארץ ובין השבטים שישבו בדרומה. מלחמה זו בהנהגת דבורה הנביאה מהווה תיקון לחטא ההתרשלות בהשלמת כיבוש הארץ.

הניצחון במלחמה הושג בעקבות התנדבות השבטים, בשילוב עם הנס שעשה הקב"ה בנחל קישון.

התנדבות השבטים מועלית על נס בשירת ההודיה של דבורה על הניצחון³⁸:

בפרוע פרעות בישראל, בהתנדב עם ברכו ה'.

ובהמשך³⁹:

ליבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ה'.

על רקע השתמטותם של שבטי ראובן, גד, דן ואשר, בולטת התנדבותם של השבטים שהצטרפו למלחמה, רוח ההתנדבות של השבטים זכתה לציון בשירה, משום שהם קיבלו על עצמם את המשימה על אף שנראתה לא אפשרית. וכך מפרש הרלב"ג⁴⁰:

'בפרוע פרעות' – הוא מעניין השבתה וכיטול. והרצון בזה – כי עם היות עם ישראל מושבתים ומכומלים מהנבורה, מפני לחץ סיסרא ויבין, והיו מפני זה בתכלית החולשה, ראוי מפני זה לברך השי"ת כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא וחילו, כי זה היה נפלא מאוד.

ההתנדבות למלחמה קשה בעלת סיכויים קלושים, נובעת מכמה גורמים:

³⁷ שופטים ד'.

³⁸ שופטים ה' ב'.

³⁹ שם ט'.

⁴⁰ שם פס' ב'.

ערוך ה'התנדבות' ו'מידת הנדיבות'

א. האמונה הגדולה בחיוניותה.

ב. תעצומות הנפש הנובעות ממדת הנדיבות הטבועה בנפש.

האדם, כהרכב של גוף ונפש, מאגד בתוכו דחפים נפשיים ואינסטינקטים קיומיים גופניים. הדחפים האינסטינקטיביים מניעים את האדם לעשיית המועיל, לסיפוק ה"צרכים", להימנעות מקושי ולשמירה על הקיום מסכנות. דחפים אלו מתגברים ביותר בשעת סכנה או מלחמה, כאשר המנגנון הפסיכולוגי הפנימי מגבה דחפים אלה. לעיתים, כשנדרשת פעולה קשה ומסוכנת, הוא מספק לאדם תירוצים שונים כדי שישכנע עצמו שאין צורך שיתנדב אליה, וכי ישנם אחרים שיכולים לעשותה טוב יותר.

ההתנדבות, גם כשאין אילוץ כלשהו (כגון פחד וכו'), כרוכה בהתגברות על אינסטינקטים, שבמקרה זה מהווים גורם של חולשה.

התגברות זו מונעת ע"י מאגר רב עוצמה שנמצא עמוק בנפש. כוח זה מייחד את המין האנושי. בעלי חיים "מונעים" על ידי אינסטינקטים קיומיים בלבד. ההתנדבות במלחמה זו בשל הכרתה כ"ערך", ומתוך התגברות על חולשות אנושיות על ידי תעצומות הנפש, מביאה לידי גילוי את האצילות שבאדם "נזר הבריאה". זאת אולי הסיבה, שבכל הדורות עוררה ההתנדבות בחירוף נפש כבוד והערכה.

פעולה המתבצעת מתוך התנדבות, מגייסת את תעצומות הנפש. ועל כן היא מביאה תוצאות בעלות עוצמה.

במלחמה זו התגלה, כי ההתנדבות של העם עוררה את מידת הנדיבות האלוקית, כמידה נגד מידה. הקב"ה במידת נדיבותו מחולל נס גדול שמביא לניצחון מוחץ⁴¹.

ה. מידת הנדיבות כיסוד חיוני לבניין משכן ומקדש

הציווי בתורה לקבלת תרומה מבני ישראל, לשם הקמת משכן כרוך ומותנה בהתנדבות⁴²:

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו ליבו תקחו את תרומתי.

⁴¹ וע"ע שם במפרשים.
⁴² שמות כ"ה ב'.

הרב אליעזר שנוולד

וברשיי שם :

לשון נדבה – והיא לשון רצון טוב.

הנתינה לבניין המשכן צריכה להיות מתוך מידת הנדיבות, לא מתוך אילוץ אלא מתוך רצון טוב. בתרגום יונתן בן עוזיאל מודגשת מידת הנדיבות הנדרשת:

מן כל דיתרעי לביה ולא באלמותא תסכון אפרשותי.

נתינת התרומה להקמת המשכן צריכה להיות נטולה כל שמץ של כפיה, הרצון הטוב צריך להיות מתוך שכנוע פנימי, ובפירוש על תרגום יונתן לרש"י נטר דייק בדברי התרגום:

ולא באלמותא: פירוש שלא יקחו בחזקה וככה כנוכר במשנה כמה פעמים. והזהיר בזה, דלא תימא, מדכתב: 'דיתרעיה ליביה' פירוש: רצון ליבו, דפירושו דומה ד'לרצונו' ד(ספר) ויקרא, שיכופין אותו עד שיאמר רוצה אני, אלא לא בחזקה ושום כפיה⁴³.

עקרון זה, התרומה למשכן מתוך נדבה ורצון טוב, חוזר על עצמו, בציוויים נוספים הקשורים למשכן⁴⁴.

הבלטת ה"נדבה" מלמדת עד כמה היא יסוד עקרוני בבניין המשכן⁴⁵.

לא רק ביחס למשכן מצאנו את יסוד הנדבה והנדיבות. גם בהכנת החומרים לבניין בית המקדש הראשון על ידי דוד המלך חוזר על עצמו מושג זה⁴⁶:

ויאמר דוד המלך לכל הקהל שלמה בני אחד וגו'. וככל כוחי הכינותי לבית אלקי, הזחב לזחב והכסף לכסף וגו'... ולכל מלאכת ביד חרשים, ומי מתנדב למלאת ידו היום לה'. ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך... וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה⁴⁷.

⁴³ ע"ע במלבי"ם בפירוש "התורה והמצוה" על פרשת תרומה, שמות כ"ה ב', שמיישב שם את לשון הציווי שבפסוק בחקשר לנתינה שניתנת מתוך רצון חפשי. לעומתם, עיין ב-"העמק דבר" שם, שמבאר את כל הפרשה כחובה ולא מתוך רצון טוב.

⁴⁴ ע"י גם פרק ל"ה - פס' ה', כ"א, כ"ב, כ"ט, וכן בפרק ל"ו פס' ג'.

⁴⁵ שמות רבה פרשה מ"ח ו'. במדרש מצינו שיסוד הנדבה במשכן מהווה תיקון וכפרה להתנדבות במעשה העגל. ודרשו על כך את הפסוק "ארפא משובתם, אוהבם נדבה" (חושע י"ד ה') עיין לעיל פרק ב' של מאמר זה ומקור 7 שם.

⁴⁶ דברי הימים א', כ"ט א'-ט'.

⁴⁷ וכן שם כ"ח כ"א, וכן כ"ט י"ד, י"ז.

ערך היהתנדבותי ומידת הנדיבותי

גם בהקשר של הקמת בית המקדש השני על ידי עזרא חוזר על עצמו מושג הנדבה⁴⁸.

כה אמר כורש מלך פרס, כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים, והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה. מי בכם מכל עמו, יהיה אלקיו עימו ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלקי ישראל... וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבכמה עם הנדבה לבית האלקים אשר בירושלים⁴⁹.

מדוע הודגש בפסוקים מרכיב הנדבה כיסוד לבניין משכן ומקדש?

על הפסוקים בפר' תרומה מפרש הר' שמואל לניאדו בספרו "כלי חמדה"⁵⁰:

בנתנית כל אחד מישראל חלק זהב או כסף המשכן, יתן נדיבות ליבו מצורף לזהב או לכסף ומהזהב והכסף יעשה המשכן וכליו, ומהנדיבות לב משכן ובית מנוחה לחי עולמים וכו'. אין הדביקות של השי"ת עם בני ישראל מצד האפיריון, אלא מצד נדיבות לב אשר בתוכו וכו'. נמצא המשכן עצמו כמו הנר, והאהבה אשר מבנות ירושלים כמו השלהבת הקשורה בנר ככה. אל עבר פני ד' האירה האהבה ונדיבות לב עם בני ישראל וכו'. המשכן ימצאו שנים זה בתוך זה, הפנימי, רוחני מנדיבות לב בני ישראל, והחיצון מהנדבה הגשמית וכו'. ולכן נקראו מקדש ומשכן.

בית מקדש, הוא דוגמה לבית ממשי, שיחודו נובע מהתוכן הרוחני השרוי בו. ללא תוכן רוחני זה הופך הבית להיות בית ככל הבתים. כבר בתהליך בנייתו ויצירת יחודו יש צורך בשילוב בין הבנייה הגשמית המדויקת ובין הכוונה הרוחנית, הבאה מרוח ההתנדבות. מבניין המשכן למדנו שההתנדבות הופכת את המעשה הטכני למעשה נשגב שמעורב בו רצון הלב. רק עשייה מתוך התנדבות מהווה את הצירוף של השנים. זאת, אולי, סיבה נוספת מדוע מעשה שנעשה מתוך התנדבות ולא מתוך אילוץ זוכה להערכה כה רבה.

ו. יישום מידת הנדיבות בחיים ובצבא, התמודדות וקשיים

יישומה של מידת הנדיבות מעמיד את האדם בפני התמודדויות מורכבות. הנדיבות וההתנדבות הינן פרי של יוזמה, הבאה מתוך רצון טוב וללא התניה

⁴⁸ עזרא א' ב-ד'.

⁴⁹ וכן שם, א' ו', ב' ס"ח, ג' ה'.

⁵⁰ הובא מ"יתורה שלמה" שמות כ"ה אות כ"ד.

הרב אליעזר שוולד

שהנצרך יבקש סיוע. וכך כותב בעל "מעלות המידות"⁵¹:

וכן מן הנדיבות, האדם שהוא רחמני ומרחם על הבריות. ואם נראה בעיניו שמצטרך אדם לבקש ממנו דבר, מקדים ונותן לו כטרם השאלה.

מידת הנדיבות האמיתית צריכה להתקיים גם כאשר אין ציפייה לגמול, וכך הוא כותב:

ואמר חכם אחד: אין הנדיב מי שהתנדב עליו, וקרב מי שקרבו, כי זה גמול. אבל הנדיב מי שהתנדב על מי שלא התנדב עליו ומקרב מי שהרחיקו.

נדיבות אמיתית, שבאה מתוך יוזמה ורצון חופשי, נבחנת במבחן הזמן וההתמדה. קל יותר להתנדב באופן חד פעמי אף אם מדובר במאמץ גדול, אפילו אם מדובר במאמץ הכרוך בסיכון. נדיבות לאורך זמן מעידה שאין מדובר בדחף רגעי אלא במידה מוטבעת בנפש שהפכה לטבע שני של האדם. וכך כותב ה"אורחות צדיקים"⁵²:

ועוד אמרו חז"ל: מדת הנדיבות תלויה בהרגל. כי אינו נקרא נדיב עד שיהא רגיל בכל עת ובכל שעה להתנדב כפי יכולתו. כי אדם שנותן למי שראוי ליתן אלף זהובים בפעם אחת אינו נדיב, כמי שנתן אלף זהובים באלף פעמים כל זהוב וזהוב במקום הראוי, כי אותו שנתן אלף זהובים בפעם אחת, נתעוררה דעתו התעוררות גדולה להתנדב ואחר כך פסקה ממנו... ועל זה אמרו חז"ל⁵³: 'זהכל לפי רוב המעשה' ולא אמרו לפי גודל המעשה.

מהו הכוח המניע את האדם ליזום לוותר, להתאמץ לאורך זמן, וכל זה ללא גמול? רק הבנה שההתנדבות היא ערך מערכי הנפש, והנפש היא הדוחפת את האדם להתנהג על פי ערך ההתנדבות והנדיבות. יעד זה של הנפש אינו מושג לה בקלות. יש "גורמי השפעה" נוספים על התנהגות האדם, המנסים להשתלט על אישיותו באופן בלעדי, וביניהם: התועלתנות והאינסטינקט של "סיפוק הצרכים" והיצרים.

ההתמודדות הזו עצמה שוחקת את כוחותיה של הנפש ואת כוח ההשפעה שלה על התנהגותו של האדם. גם המפגש עם אנשים בעלי מידות מקולקלות

⁵¹ בשער הנדיבות, השער השבעה עשר.

⁵² שם.

⁵³ אבות ג', ט"ו.

ערך ה'התנדבות' ו'מידת הנדיבות'

וההתמודדות איתם מחלישים את הנפש וכוחותיה. ללא חיזוק ורענון מחזורי תחלש הנפש ותאבד את כוח השפעתה על התנהגות האדם.

הקושי הגדול ביישום מדת הנדיבות בחיים בכלל ובשרות הצבאי בפרט, נובע מהתחככות האדם באנשים אינטרסנטים, אשר "נכנעים" לאינסטינקט של ה"צרכים" ונמנעים מכל דבר אשר אינו משרת את צרכיהם האישיים.

לעיתים, הדבר משפיע על המתנדב לרעה בכך שהוא מרגיש "מנוצל" ומתוסכל עד כדי החלשת מדת הנדיבות, ועל כן מעתה ואילך לא יסכים יותר להתנדב. בירור מדת הנדיבות והפנמתה בנפש האדם תסייע לאדם להתמודד גם עם קושי זה, שכן הידמות ל"נדיבותו" של הקב"ה מביאה לכך, שההתנדבות אינה מותנית בהדדיות של התנדבות מצד אחרים. מאידך, עלינו לזכור שכבני אדם חוסר ההדדיות גורם לקושי אצל הזולת, ומכאן אחריותו של כל אחד ל"חזק" את זולתו על ידי יצירת אוירה של ויתור והתנדבות. אוירה מסוג כזה יוצרת התרוממות הרוח, המכשירה את האדם להמשיך בהתנדבותו ומתחזקת ע"י השמחה והסיפוק שנגרמים למתנדב. כדברי בעל "מעלות המידות" שם :

ודעו בני, כי הנדיבות מידה הבאה לו לאדם מן הלב מתוך שמחה, ששמה בליבו כשהוא נותן מממונו לאנשים הגונים, ומתנדב בליבו לעשות צדקה וגמילות חסדים.